

ՆԱՅՈՒԱԾՔԻՆ ՇՐԱՇՔԸ

(Մեծնաւորաբար հետեւեալն է քաղաք, զոր Ս. Պատրիարքը խօսեցաւ վերջին Գլխադիրի սօցին օրը, ի Ս. Յակոբ)

Անոր տօնին տարեկարծը նորէն կը խմբէ զմեզ այսօր իր յիշատակին ուղեւ, որուն խորանն է մեր ամենօրեայ երկկուգած յարգանքին աւարկայ այս գերեզմանը:

Սրտառուէ է այդ բառն իսկ, գերեզման, որ խորհիլ կուտայ չիլած կիսնքի մը նշխարներուն վրայ նախ, և յետոյ այն հոգիին վրայ՝ որ նշուած էր երբեք այդ բնկորներուն մէջ, ինչպէս բոյն լոյսը՝ կանթիղի մը խեցիին մէջ: Ըստ այսմ, մեր զգացումն ու մտածողութիւնը, աւելի ուղիղ պիտի լինէր թերեւ ըսել՝ մեր հաւատքն ու սէրը այս պահուս մեր երեսակայութեան և պաշտելութեան առջև կը կանգնեն զէմքն ու հոգին, այսինքն պատկերն ու խորհուրդը անոր, որ, մեր փրկչին մտերիմ սիրեցեալներէն մին նախապէս, երկոտասաններէն առաջին նահատակը եղաւ յետոյ, և, իբր այն՝ քրիստոնէական բարոյականի մեծագոյն արժէքներէն և հեղեցեաց գլխաւոր անկիւնաքարերէն մին:

Ու այսպիսի միայն. եթէ մէկ կողմ դնենք տեղեկութեանց այն մէկ քանի փըշրանքները, զորս Աւետարանները Ձեքէ-գէոսի և Սաղովմէի զոյգ որդւոց մասին կը պարունակեն հաւասարապէս, չունինք գլուխից ուրիշ որ և է ծանօթութիւն Յակոբ Առաքելոցի այն տողէն, ուր կ'ըսուի պարզապէս թէ «Հիւրովդէս սուրով սպաննեց Յովհաննէսի եղբայրը Յակոբոս»:

Քրիստոնէական վկայաբանութիւնը, գրեթէ միշտ հարուստ, եւ երբեք չուայ նոյն իսկ՝ սուրբերու կեանքին և մահուան վերաբերութեամբ տեղեկատուութեանց հաւատար, իսպառ ժլատ պիտի գտնուած ըլլար Յակոբոսի նկատմամբ, եթէ Գործք Առաքելոցի այդ տողը սիրուն և այնպէս սըր-

տառուէ դրուպով մը շարունակուած չըլար այլուր, հեղեցեական մատենագրութեան մէջ:

Այսպէս, Բ. դարուն վերջերը, կղեմէս Աղեքսանդրացիէն գրի առնուած հատուած մը, զոր բարեխառաբար պահած է Եւսեբիոս, կը պատմէ թէ երբ Առաքեալը հարցաքննիչ տտեանին առջև իր հաւատքին ջատագովութիւնը կ'ընէր, այն անձը որ Սինեարիոնի հրահանգով զինքը դատարան առաջնորդեմ էր, այնքան զգածուեցաւ անոր խօսքերէն, անոր պարզած զաղափարներուն լսեմութիւնը այնպէս ազդեց իր սրտին, որ այդ վայրկեանէն հրապարակաւ խոստովանեցաւ թէ ինքն ալ կ'ընդունի անոր հաւատքը. ու երկուքն ի միասին գրկուեցան իսկոյն գլխատու մի մահապատիժին, որ գատակնիքն էր, այդ միջոցին, հաւատքի խնդրով յանցաւոր նկատուածներուն — Ճոսրան, մինչ առնոնք կ'երթային զէպի մարտիրոսութեան պատկը, նորադարձը մօտեցաւ իր վարդապետին, և թողութիւն խնդրեց անկէ: Առաքեալը, կ'ըսէ գրուած այդ աւանդութիւնը, դարձաւ, վայրկեան մը անքթիթ նայեցաւ անոր. «Բնաղաղութիւն ընդ քեզ» ըսաւ. ու համբուրեց զայն: Քիչ վերջը, երկուքն ի միասին, իրենց արիւնջով վճարեցին իրենց փրկութեան գինը:

Ինծի համար, այդ կարճ պարբերութիւնը, իր բովանդակած պատկերին սրբալի գեղեցկութեամբը ա՛յնքան իմաստուից, ինքնին կը լիցնէ ընդարձակ վկայաբանութեան մը ամբողջ թիւրին. վտանգի մեղի կը ներկայացնէ բուն հաւատքի եւ նկարագրի մարդը, իր դիտողութեանը մէջ խորապնին, իր հոգւոյն հաղորդականութեանը մէջ՝ սիրապնդ, ու իր բարքին քաղցրութեամբը գրաւիչ:

— Ներել՝ ինծի, ըսել ուղիւ էր ան իրեն, որ կերպով մը գործիքն ու միջոցը գտնուած եղայ քու դատաստանիդ և դատապարտութեանդ. ու ինքը իր հոգիին բովանդակ պատարաստակամութեամբը, իրմէ խնդրուած այդ ներումը կ'աւանդէր անոր, համբոյրով մը կնքուած նայուածքի մը և մաղթանքի մը միջոցաւ:

Նայեցաւ, խաղաղութիւն քեզի, ըսաւ, և աղջագուրեց զայն:

Քիչ անգամ պատահած է որ մարդս, մահուան սեմին վրայ, կարողացած ըլլայ ցոյց տալ հոգիի այնքան հոյակապ ուղեւականութիւն մը: Գիտնալ թէ քայլ մը անցին զահիճն է որ կ'սպասէ իրեն, և, առանց վրդովուելու, առանց տատամսումի որ և է նշան ցուցնելու, կարենալ զեռ բառ մը գտնել՝ կարենալ խաղաղեցնելու համար տագնապուած հոգի մը. կարենալ, կենքի վերջին րոպէին, ներսէն հանուած՝ վերաբերուած լոյս մը վառել նայուածքին մէջ, քննելու և խորաշփուելու համար դիմացիներն սիրտը, նշան է հոգւոյ մեծութեան միայն, այսինքն բարոյական այնպիսի վիճակի մը, զոր կարելի չէ բացատրել մի միայն մարդկային տեսութիւններով:

Ըստուած է թէ երբեմն նայուածքներ կան, որոնք հատու տարի մը պէտ կը կրտրեն: Մեծ մարդոց, անշուշտ այդ բառին հոգեկան իմաստովը, նայուածքներն են անոնք, որոնց մէջ անգիմադրելիօրէն թափանցող ոյժ մը կայ:

Մարգարէանալու, այսինքն ապագային գաղտնիքը կամ ճշմարտութեան խորհուրդը կարգալու համար՝ զգացումին զօրութիւնը պէտք է միանայ զատողութեան լոյսին: Ու այդ ամէնը, սրտի այդ ոյժը, միտքի այդ պայծառութիւնը, այդ հաւատքը, նկարագրի այդ մեծութիւնը անտարակոյս չէին պակսիր անոր, որ՝ հոգեւորապէս գէթ՝ երկուորեակն էր եղած «Սիւրոյ առաքեալ»ին: Անո՞ր համար է որ անիկա ականարկով մը լոկ կըցու մտնել իրեն պատկազից լինելու համար իրեն հետ ընթացող ընկերով էութեան մէջ, վարանքով, երկիւղով, գուցէ և ասարկոյցի կոծմունքներով փոթորկուող անոր սրտին մէջ Աստուծոյ խաղաղութիւնը իջեցնելու համար:

Նայուածքին հրաշքը... անոր պատմութեամբը լեցուն է Ս. Գիրքը և մեր Փրկչին կեանքը: «Նայել»՝ աստուածաշնչական հասկացողութեամբ՝ յաճախ կը նշանակէ քաղցրութիւն խառնել հոգիին արտայայտութեան, գութի, կարեկցութեան և հանութեան զգացումներով: «Աստուած Աբելի նայեցաւ». «Թարսյէի բանակին նայեցաւ», «Զոհերուն նայեցաւ»,

«Պատերազմի նկարագրութիւններուն նայեցաւ», «Իմ խոնարհութեանս նայեցաւ», «Իմ ազգատութեանս նայեցաւ», «Իմ խորհուրդներուն նայեցաւ»: Ասոր համար է որ Սաղմոսերգուն իր սրտին խորութիւնէն կ'աղաղակէ. «Ո՛վ տէր, նայէ՛ ինծի երկնքի բարձրութիւնէն, և զթա՛ ինծի». «Նայէ՛ քու ծառայիդ, և փրկէ՛ զայն». «Նայէ՛ մեզի և ողորմէ՛ մեզի»: Ասոր համար է որ Եղիկիէլ, երբ կ'ուղէ հասկցնել թէ Աստուած այլ ևս ուղած է լքել իր ժողովուրդը՝ իր գործած անօրէնութիւններուն համար, կ'ըսէ պարզապէս. «Այլ ևս Աստուած չի նայիր մեզի»: Զէ՞ որ ժողովրդական լեզուի մէջ ալ՝ «աչքէ իյնալ» և նայուածքէ հեռու պահուիլ» կը նշանակէ պարզապէս համակրութիւնը կորսնցնել:

«Նայի՛ր» Ս. Գիրքին մէջ կը նշանակէ նաև բարի աչքով քննել, ճանչնալու և հասկնալու համար ներքին մարդը: Հարուստ երիտասարդին նայեցաւ Յիսուս, կ'ըսէ Աւետարանը, սիրեց զանիկա իր պարզսրտութեանը համար, ու ըսաւ անոր. «Ինչ քան մը միայն կը պակսի քեզի»: Ուրիշ տեղ մը կ'ըսուի. «Պետրոսի նայեցաւ», լռելիայն պէտք է տեսնել. ճանչցաւ անմիջապէս անոր մէջ նկարագրի ոյժն ու բարձրութիւնը, և ըսաւ. «Դուսն որ Յովնանուան Սիմոնն է, այսուհետեւ պիտի կոչուիս Կեփաս, որ կը նշանակէ վճիռ ձանչցաւ հարուստը, ինչպէս Պետրոսը. ճանչցաւ զանոնք, որովհետեւ սիրով նայեցաւ անոնց: Ըմբռնելու համար բան մը, պէտք է սէր զգալ անոր մասին. ճանչնալու համար անձ մը, պէտք է սիրով նայիլ անոր, և ոչ թէ կանխակալ տեսութեամբ. սէրը՝ նոյն իսկ կանխակալ սէրը՝ լոյս է. իսկ տեսութիւնը՝ միշտ խաւար: Կը սիրեն բարեկամը. վասնզի սրտիդ սէրը միշտ լոյսի մէջ կը ցուցնէ զայն քեզի. ու շատ անգամ՝ ներողամտութեան կամ լայնատեսութեան լոյսին մէջ, որ կը ցուցնէ անոր առաւելութիւնները միայն, աննկատելի թողլով թերի կողմերը. ու ատելութեամբ կը լեցուիս թշնամիիդ հանդէպ, որովհետեւ սրտիդ խաւարը թոյլ չի տար որ կարենաս տեսնել անոր ընտիր կողմերն ալ, որոնցմէ ամենէն ընտիր մարդն ալ կրնայ գերեւաւ չըլլալ, ձանչնալու համար, պէտք է

նայիլ. բայց նայիլ սիրով, ի՞նչ աղուոր է ողին, զոր այս տեսակէտով երեան կը բերէ հայերէն լիզուն. խաղաղ ոգւով եւ լուրջ հոգւով կատարուած քննութեան համար յօրինելով բառ մը՝ «ուսումնասիրութիւն» որուն մէջ սիրոյ զազափարը կոյ նոյն ատեն: Այո, առողջ եւ ուղիղ բանին համեմատ կատարուած քննութիւնը սիրով միայն կրնայ ի գլուխ հանուիլ:

Բայց «նայիլ» կը նշանակէ մանաւանդ ազդեցութիւն ընել, ներգործել ուրիշին վրայ: Եթէ այս չլլայի ո՞ր ա՛նոր բանակի կամ բուսարանական նշանակութիւնը, այս է սակայն անոր հոգեբանական հետեանքը: Նայուածքներ կան արգարեւ, որոնք կ'ազդեն անվրէպ. ու, պէտք է արդեօք ըսել, զթութեանն եւ սիրոյ քաղցրութեան մէջէն դիտող նայուածքներն են անոնք. նայուածքներ՝ որոնք կամ արգարեւանքներն ժպիտը ունին իրենց մէջ, կամ յանդիմանութեան մը լուս սաստը, եւ կամ խրատին ողորդիչ խողտանքը. այդպէս է հօր մը կամ մօր մը, բարեկամի մը կամ սիրելիի մը նայուածքը՝ դու կ'ը կամ մտերմի մը ուղղուած, անոր վրիպանքի կամ անուշաղիւր ընթացքի մէկ պահուն: Ինչէ՞ր կ'ըսէ այդ միջոցին յուզմունքէն փայլող ակնարկին բոցը՝ հասկցող սիրտի մը. ի՞նչպէս կը մխուր անկա ներս, ինչպէս նշգրտակ մը շարաւոտ վերքի մը խորը, կամ լոյսի ճաճանչ մը՝ թանձր մթնոթիւնի մը ծոցը:

Ընդունի՛նք. ամենէն հրաշալի զգայաւորանն է աչքը, որ ակնթարթի մը մէջ արտաքին աշխարհը կ'ընդգրգէ դէպի ներս, ու կրնայ ներքին աշխարհ մը արտափայլել դէպի դուրս: Ինչպէս միտքը, երբեմն՝ բառի մը, նոյնպէս աչքը ակնարկի մը մէջ կրնայ բովանդակել ամբողջ պատմութիւն մը կամ ճշմարտութիւն մը: Աչքը. հոգիին ամենէն արտայայտիչ դրածարանն է ան: Իր ցոլքը մերթ յոգում մըն է, մերթ խոկում մը, եւ յաճախ՝ կամքի կտրուկ վճիռ մը կամ հրաման մը, որ երբեմն երգի մը, երբեմն աղերսանքի մը, երբեմն պատգամի մը կերպով կ'արտայայտուի, որ կարծես ոչ միայն կը տեսնէ, այլ նաեւ կը խօսի, ու կը լսէ անգամ եւ նոյն իսկ անոյշ բուրբուր մը զգայու-

թիւնը կուտայ զիմացիներն. ու այս ամէնը կ'ըլլայ կամ կ'ընէ ան՝ աչքը, երբ սիրտէն է որ կը պատգամաւորուի, իբրեւ հաւատքին կենդանարար զօրութիւնը:

Բայց ինչո՞ւ այսպէս յաժի՛ր բառերու եւ բոյանքութեանց մէջ. միակ օրինակ մը Աւետարանէն՝ այդ ամէնը պիտի կարենար աւելի ազդուապէս ըմբռնել տալ մեզի: Յիշեցէք հրրորդ Աւետարանի վերջին գլուխներէն մէկուն մէջ գրուած փոքրիկ այն գիծը, որուն մէջ հոգեբանական մեծ պատկեր մը կը խտանայ. «Դարձաւ Տէր, եւ հայեցաւ ի Պետրոս» (Պետրոսին կողմէն դարձաւ Յիսուս, եւ անոր նայեցաւ): Ի՞նչ կրակ, ի՞նչ շառաշիւն, ի՞նչ պակուցիչ եւ նոյն ատեն վերականգնող բան մը կար Յիսուսի արշալոյսէն աւելի անոյշ եւ խաղաղ նայուածքին մէջ, որ կամքի եւ համարձակութեան անօրինակ տիպար արգարեւ մեծ առաքեալին հոգւոյն մէջ յանկարծ անհղ թափահարումով կործանեցաւ կարծես ուրաջումին զեւը, տեղ տալու համար զղլումի եւ խոստովանութեան ողիւն: Ի՞նչ փոխանցուցաւ մէկ հոգիէն միւսին որ, ինչպէս փոթորիկին՝ անձրևայայտ տեղափոխման, նոյնպէս Պետրոսի հոգիական տազանապին յանկարծ յաջորդեց դառն լաց մը:

Երբ հոգեկան տազանապներուն մասին է հարցը, հաւատքը միայն կրնայ տալ զազանքի քննարկն բանալին: Յիսուսի նայուածքը կրցաւ ազդել եւ ներգործել, ուրովհետեւ կենդանի գորութիւն մըն էր ան՝ հաւատքի ազդիւրէն բղխած. ու Պետրոս զգածուցաւ անկէ՝ այդ նայուածքէն, վասնզի, շնորհիւ իր մէջ դիւ ապրող հաւատարմին, չէր գոցուած երբեք աչքէ սիրտը տանող ճամբան, ուսկից փրկչին սըրբազործող նայուածքը ի՛նքեւ էր ուղղակի անոր հոգիին խորը:

Կը հաւատամ թէ նոյնպիսի նայուածք մըն էր որ Տէրը ուղղեց երկու հարապատենքներուն, Որդւոց Որոտման՝ աչքերուն, սիրոյ եւ զթութեան ուժգին եւ ներգործիչ կրակէ նայուածք մը, երբ անոնց եւ իրենց մօրը այն աղերսանքին՝ որով կ'ուզէին իր երկու կողմը նստել երկնից թագաւորութեան մէջ, պատասխանեց՝ հարցնելով թէ պիտի կարենային սուկայն ըմպել իր

ըմպելիք բոսովակէն: Դոյն այդ նայուածքէն հոգեպէս լուսաւորուած, երկու եղբայրները այնուհետեւ սրտի ի՛նչ սեւեռուժով նախցան նախ իրենց վարդապետին և յետոյ անոր այն գործին, զոր մինչև իրենց վերջին շունչը նկատեցին իրբն յայտնութիւն յաւիտենական կեանքի մը: Այդ զգացումն չէ՞ արդեօք որ կ'սկնարկէ Յովհաննէս, երբ, իր Ա. Կաթ. Թղթին սկիզբը Յիսուսի համար ըսելէ վերջ թէ «Զորմէ լուսը, որու՞մ ականտեսն եղեալը», կ'ըսէ տակաւին: «Ընդ որ հայեցա՞ն»:

Անոնք որ կրնան Աստուծոյ նայիլ, ու անոր խորհուրդին լոյսովը ներքնապէս պայծառանայ, անոնք միայն կրնան իրենց նայուածքին սրբութեամբը մաքրել և պայծառակերպել ուրիշներուն հոգիները: Աստոր մէջ է գաղտնիքը, պիտի ըսէի՝ հրաշքը՝ նայուածքին մարտաբանութեան և առաքեալներուն, որոնք իրապէս և իրաւապէս կոչուեցան տեսանողներ, և որոնք երբեմն իրենց աչքովը թերեւ՝ քան խօսքովը ու գործերովը՝ աւետարանեցին Աստուծոյ ընչմարտութիւնը, հոգիներէն ներս թափանցելով, իրենց նայուածքին ներգործութեամբը, անոր լոյսը:

Ինչ որ Կղեմէս Աղեքսանդրացի կը պատմէ Յակոբոսի մասին՝ յանուն մինչև իր ժամանակը ապրող աւանդութեան մը, ստուգութիւն է ապահովաբար: Անկկա, իր նահատակութենէն վայրկեան մը առաջ, նայեցաւ իրեն պատմակից, ճշմարտութիւնը պիտի ըսէր՝ փառակից ընկերովը աչքին մէջ, կարողաց անոր հոգիին խորքը, ճանչցաւ զղղումին անկեղծութենէն սրբուած սիրտի մը բարոյական գրութիւնը, և իրաւունք զգաց իրեն՝ ըսել անոր. «խաղաղութիւն ընդ քեզ»: Իր կեանքը, որ Գրիստոսի հետ անցուցած ամբողջ տեղուքիանը միջոցին և յետոյ, մինչև իր վերջին ժամը, հայեցողութիւնէն էր եղած փրկութեան գաղափարին, ամենայնպէս վայրկեանին՝ փրկաբար հայեցուածով մը՝ պսակումը եղաւ անոր:

Երբ գահիճին սուրը տրեան փողփողումներուն մէջէն ձգեց անոր գլուխը մարգարէները կոտորողներու քաղաքին մէջ՝ այն կէտին վրայ զոր աւանդութիւնը կը

ցուցնէ քիչ մը միայն հեռու այո սրբաբանէն, կը փափաքիմ մտածել թէ իր աչքը կը նայէր տակաւին անոր՝ որ պիտի հետեւէր ընդհուպ իրեն, Աւետարանի թագաւորութեան ճամբուն վրայ:

Հո՛ս է թաղուած այդ գլուխը, այս խորանին ներքեւ, որ դիմը՝ գերեզմանն է անոր. թաղուած է գլուխը, բայց ոչ նայուածքը, որ կը շնչուէ դեռ հոն, իրբն լուսաւոր հոգիի մը ճառագայթը՝ որ չի թաղուի:

Եակոբոս Դիսաղոր, ինչպէս այնքան անոյշ բերդուած մը կը կոչէ զայն ժողովրդային զգացումը, առաքելական խումբին առաջին մարտիրոսը հանդիսացաւ. կարճ եղաւ իր կեանքը, բայց ոչ աննշան: Ոչինչ ունինք իրմէ իրբն գրուածք կամ մատենագրութիւն, որովհետեւ անոնց համար ժամանակն ու պատահութիւնը պակասեցան իրեն. բայց ունինք այդ ամէնուն համար կեանքի և զօրութեան խորք կազմող գերազանց բան մը, որ լոյսն է իր հոգւոյն նայուածքին. լոյս՝ որ կը ցուցնէ մեզի մեր ճամբան՝ դէպի մեր հոգւումին ասպարհներ: Կը նայի անկկա մեզի՝ այս յարկին սրբութեանը մէջէն, ու մեր միջոցաւ ուզել մը՝ որ շատ անգամ շուաբիր է իր ճակատագրի ճամբուն վրայ: Կը նայի ամէնուս, ինչպէս իրեն հետեւող ընկերովը. կը կարգայ անշուշտ մեր հոգին: Ձենք գիտարի թէ ինչին կը գտնէ հոն. բայց պարտինք լսել ձայնը, այդ լոյսին մէջէն եկած մեզի, «Ողաղութիւն ընդ քեզ»:

Ողաղութիւն քեզի՝ Ուխտ Յակոբեանց, խաղաղութիւն քեզի՝ Ազգ Հայոց, խաղաղութիւն քեզի, Եկեղեցի Հայաստանեայց. ոչ այն խաղաղութիւնը՝ զոր կուտայ աշխարհ, այլ ա՛յն՝ միայն զոր կուրելի է գտնել սրբուած խղճմտանքին մէջ. ա՛յն՝ զոր կը պարգևէ միայն հաւատքը, զոր կը գեղեցկացնէ միշտ յոյսը, և զոր կը պլտադարեւէ սէրը:

Եղբարք իմ, միաբանակիցք ի Գրիստոս, և դու ժողովուրդ Հայոց, որ գին ենք անապական արեան որդւոյն Աստուծոյ, ընդունինք այդ խաղաղութիւնը՝ իրբն աստուածային վեհագոյն աւանդ մը՝ մեր քրիստոնէական կեանքին, պահպանենք և արդիւնագործենք զայն իրբն աղբիւր ամենայն բարեան, Աստուծոյ փառքին և մեր նմաններու օգտին համար. ամէն: